

Θεωρητικές απόψεις μελέτης των όρων

Ρουσλάνα Αλίπα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στους ερευνητές γλωσσολόγους πολύ σπάνια δίδεται η ευκαιρία να παρακολουθήσουν από κοντά τις εξελικτικές διαδικασίες στο λεξιλόγιο μιας γλώσσας. Στο μεταίχμιο των δύο αιώνων, και μετά την άρση του πέπλου και των απαγορεύσεων στο χώρο της επιστήμης, η ουκρανική γλωσσολογία εισήλθε πλέον σε μια δημιουργική περίοδο, όπου το λεξιλόγιο διευρύνεται και δέχεται μεγάλες αλλαγές, και η κοινωνία, δηλ. οι ομιλούντες την γλώσσα, είναι έτοιμοι να αποδεχθούν αυτές.

Καινούργια φαινόμενα δεν παρατηρούνται μόνο στο λεξιλόγιο της κοινής γλώσσας, ανανεώνεται και ο χώρος του ειδικού λεξιλογίου καθώς και της επιστημονικής ορολογίας. Και στην ίδια την επιστήμη της λεξικολογίας γίνονται σημαντικές αλλαγές, την πηγή των οποίων αποτελούν η πρόσβαση στις πληροφορίες και η ανοικτή κοινωνία. Στις συνθήκες των επιταχυνόμενων σημασιολογικών διαδικασιών της γλώσσας, οι γλωσσολόγοι διαδραματίζουν διαφορετικούς ρόλους, τόσο ως μάρτυρες των γλωσσικών αλλαγών, όσο και ως συμμετέχοντες σ' αυτές, ή και ως χρονογράφοι αυτών.

Στο άρθρο αυτό εξετάζονται διάφορες προσεγγίσεις στον σημασιολογικό ορισμό του «όρου», όπως και η σχέση αυτού με την καθομιλουμένη γλώσσα. Μεγάλη προσοχή επίσης δίδεται στον καθορισμό των βασικών χαρακτηρισμών, της σημασιολογικής δομής, των λειτουργιών του όρου και των προϋποθέσεων σχηματισμού και χρήσης αυτού.

Theoretical aspects of terms study

Ruslana Alipa

ABSTRACT

Not every epoch gives to the language researchers the possibility to observe the evolution processes in lexis. At the turn of the centuries, there coincided everything with taking off the veils and bans for the domestic linguistics: openness of the society, openness of the lexis to language contacts and openness of native speakers to interpret new information.

New phenomena are registred not only in general language – there happens the renovation of special lexis, formation of a new scientific terminology. There happen transformations and in linguistics itself, the sources of which are the same: openness of the society, access to the information. Working in the conditions of speeding-up the semantic processes, linguists act as the witnesses, as participants of transformations in language and as well as its chroniclers.

This article views different approaches to the definition of the notion “term”, as well as the problem of its correlation with literary language. Considerable attention is given to the detection of basic properties, meaningful structure, functions of the term and the requirements, which are made of it.

1 Ο ορισμός του «όρου»

Η μελέτη των όρων προκαλεί ενδιαφέρον των γλωσσολόγων εδώ και αρκετό καιρό. Σημειώθηκαν πολλές προσπάθειες να ερμηνευθεί ο θεωρητικός τους χαρακτήρας, οι οποίες, δυστυχώς, δεν οδήγησαν σε σαφείς απαντήσεις. Για παράδειγμα, υπάρχουν διαφορετικές απόψεις σχετικά με ότι αφορά τη διαδικασία της ανάλυσης των όρων: άρρηκτη σχέση του όρου και του κειμένου κατά τη διαδικασία της ανάλυσης, όταν οι όροι δεν αποσπώνται από το κείμενο, αλλά αναλύονται σε σχέση με αυτό, και, αντιθέτως, η μη εξάρτηση του όρου από το κείμενο, λόγω της σαφήνιάς του, της μηδενικής εκφραστικότητάς του και της ικανότητάς του να χρησιμοποιείται μεμονωμένα [11, 115].

Τα γενικά χαρακτηριστικά του όρου εξαρτώνται άμεσα από την κατάσταση της γλώσσας της επιστήμης και της τεχνολογίας, από τις τάσεις της γλωσσικής ανάπτυξης. Οι αλλαγές στην επιστήμη οδηγούν σε αντίστοιχες αλλαγές των επιστημονικών απόψεων και στη δημιουργία νέων όρων, των μεθόδων της μελέτης τους. Αναλύοντας την σημερινή κατάσταση του όρου είναι σημαντικό να σημειωθεί η μεγάλη σημασιολογική ευελιξία του, η ικανότητα δημιουργίας νέων όρων με βάση τους ήδη υπάρχοντες.

Η γλωσσική δραστηριότητα του ανθρώπου αποτελεί άμεση αντανάκλαση της συνεχούς ανάπτυξης της επιστήμης και της τεχνολογίας. Ήδη από τα μεταπολεμικά χρόνια άρχισε η διαδικασία της αύξησης του περιεχομένου του ειδικού λεξιλογίου, που συνεχίζεται έως και σήμερα. Η πρόοδος της επιστήμης και της τεχνολογίας, οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις οδηγούν σε μια «ριζική αναδιάρθρωση των εννοιολογικών διαδικασιών οροδοσίας πολλών επιστημονικών κλάδων και στην εμφάνιση νέων κλάδων της επιστήμης», στη διαμόρφωση «νέων εννοιών, η οποία αυξάνει δραματικά την ανάγκη της οροδοσίας». Τέτοιες διαδικασίες αντικατοπτρίζονται στο σχηματισμό ενός μεγάλου αριθμού νέων όρων (φαινόμενο γνωστό και ως «ορολογική έκρηξη»), νέας ορολογίας, που συνιστά αναγκαία την αλλαγή στην σημερινή ορολογία. «Ο σκοπός των γλωσσολόγων είναι να μετατρέψουν την «ορολογική έκρηξη», που σε μεγάλο βαθμό έχει αυθόρμητο χαρακτήρα, σε ελεγχόμενη διαδικασία» [1, 5].

Η μελέτη του «όρου» διαρκεί πολλές δεκαετίες. Εν τούτοις, δεν υπάρχει ενιαίος ορισμός της έννοιας του «όρου». Υπάρχουν περιπτώσεις που οι γλωσσολόγοι στην ίδια μελέτη παραθέτουν ταυτοχρόνως πάνω από έναν ορισμό. Έτσι, V.P. Danilenko σε μία από τις μελέτες της αναφέρει δεκαεννέα ορισμούς του «όρου», επισημαίνοντας ότι αυτός ο αριθμός δεν είναι εξαντλητικός [6, 83-86], ενώ ο B.N. Golovin παραθέτει επτά παραλλαγές του ορισμού του «όρου» [4, 18-19].

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο όρος καθιστά αντικείμενο μελέτης μιας σειράς επιστημών, καθεμιά από τις οποίες προσπαθεί να διαμορφώσει τον δικό της ορισμό, λαμβάνοντας υπόψη τις

ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου θεματικού πεδίου. Όμως, η δημιουργία ενός ενιαίου για διαφορετικές επιστήμες ορισμού αυτής της πολυσήμαντης έννοιας, όπως είναι ο «όρος», δεν είναι εφικτή. Έτσι, στις βάσεις του φιλοσοφικού-γνωσιολογικού ορισμού του όρου υπάρχει η αντίληψη του όρου ως σημειακού συστήματος. Διότι οι όροι παρουσιάζουν ένα χειροπιαστό αποτέλεσμα της γνώσης και αποτελούν «στοιχεία του επιστημονικού μηχανισμού θεωριών και αντιλήψεων..., καθώς και σημειακών συστημάτων όπως η ονοματολογία, τα κύρια ονόματα, τα σύμβολα, οι κώδικες, καθώς και οι συνδυασμοί τους σε λεκτικές διατυπώσεις, συμβολικούς τύπους, διαγράμματα κ.λπ.» [8, 21]. Ταυτόχρονα οι όροι εκτός του να οριστικοποιούν τις γνώσεις που αποκτήθηκαν, «συμβάλλουν στην ανακάλυψη της νέας γνώσης. Όντας στα «κομβικά σημεία» μιας συγκεκριμένης θεωρίας ή αντίληψης, οι όροι συχνά συνθέτουν σημεία της ανάπτυξης αυτής της θεωρίας» [8, 21].

Από τη σκοπιά της γνωστικής ορολογίας, ο όρος θεωρείται ως ένα δυναμικό φαινόμενο που γεννιέται, διατυπώνεται, διευρύνεται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της απόκτησης της γνώσης, της μετάβασης από την αντίληψη - ως στοχαστικής κατηγορίας - στην βερμπαλιστική αντίληψη, που συνδέεται με μια ή την άλλη θεωρία, ιδέα, επεξεργάζοντας νοητικώς ένα συγκεκριμένο πεδίο της γνώσης ή / και των δραστηριοτήτων» [8, 21].

Μελετώντας τον όρο από γλωσσολογική άποψη, πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτός (ο όρος) αποτελεί αποκλειστικώς και μόνο λειτουργική μονάδα, και ότι η προσοχή δίδεται όχι στον καθ' αυτόν όρο, αλλά στην λεξική μονάδα, που αναλαμβάνει τα χαρακτηριστικά του όρου.

Μελετώντας το ζήτημα του ορισμού του «όρου» στα πλαίσια της επιστήμης της ορολογίας, αναλύθηκαν οι μελέτες των πιο διακεκριμένων γλωσσολόγων. Σύμφωνα με τον V.M. Lejchik, «ο όρος αναδύεται από την λεξική μονάδα» αυτής της γλώσσας ή «η λεξική μονάδα αυτής της γλώσσας αποτελεί ένα φυσικό γλωσσικό υπόστρωμα του όρου» και, ως εκ τούτου, «ο όρος είναι μια λεξική μονάδα μιας γλώσσας που χρησιμοποιείται για ειδικούς σκοπούς, και ορίζει τη κοινή, συγκεκριμένη ή αφηρημένη έννοια της θεωρίας ορισμένων θεματικών πεδίων της γνώσης ή της δραστηριότητας» [8, 31-32].

Είναι σημαντικό να επισημανθεί η διάκριση του όρου από τις λέξεις και τους λεκτικούς συνδυασμούς (τα αντικείμενα της γλωσσολογίας), καθώς και των κανονιστικών απαιτήσεων, που επιβάλλονται σ' αυτούς αντίστοιχα. Και μόνο σ' αυτή την περίπτωση μπορεί να υποστηριχθεί η γνώμη ότι οι όροι είναι ειδικές λέξεις. Ο A.A. Reformatorskij πρότεινε τον εξής ορισμό του όρου: «οι όροι είναι ειδικές λέξεις, που περιορίζονται από τον ειδικό σκοπό τους, δηλ. λέξεις, που επιδιώκουν να είναι μονόσημες για την σαφή έκφραση των νοημάτων και την ονοματοδοσία των πραγμάτων» [11, 115]. Ο S.V. Grinyon προτείνει τον εξής ορισμό, στον οποίο λαμβάνονται υπόψη οι ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά, που διαφοροποιούν τον

όρο από τον μη όρο: ο όρος - είναι «ονομαστική ειδική λεξική μονάδα (λέξη ή λεκτικός συνδυασμός) μιας ειδικής γλώσσας, που ορίζεται να χρησιμοποιηθεί για την ακριβή ονομασία μιας συγκεκριμένης έννοιας» [5, 33]. Ας αναφέρουμε τον ορισμό του όρου από το «Ερμηνευτικό μεταφραστικό λεξικό» του L.L. Nelyubin, ο οποίος, κατά τη γνώμη μας, εκφράζει πληρέστερα όλες τις ιδιομορφίες της έννοιας του όρου. Λοιπόν, ο όρος είναι, πρώτον, «μια λέξη ή λεκτικός συνδυασμός της ειδικής (επιστημονικής, τεχνικής, στρατιωτικής κ.λπ.) γλώσσας, που δημιουργήθηκε (καθιερώθηκε, δανείστηκε κ.λπ.) για τον ακριβή ορισμό συγκεκριμένης έννοιας και την ονομασία ειδικών πραγμάτων», και δεύτερον, «μια λέξη, η οποία δεν επιτρέπει την διαφοροποίηση», και τρίτον, «μια λέξη ή λεκτικός συνδυασμός, που δίδει έναν ακριβή χαρακτηρισμό ορισμένων εννοιών της επιστήμης, της τεχνολογίας, της τέχνης και της δημόσιας ζωής» και, στο τέλος, «μια λέξη, που κατέχει την ιδιότητα να ονομάζει μια επιστημονική έννοια, η οποία μαζί με άλλες έννοιες αυτού του κλάδου της επιστήμης ή της τεχνολογίας σχηματίζει ένα σημασιολογικό σύστημα. Στο κείμενο που μεταφράζεται, ο όρος απαιτεί πάντα ειδική μεταχείριση σε ό, τι αφορά την απόδοση της έννοιας του, δηλαδή, λειτουργεί ως μονάδα μετάφρασης» [9, 224].

2 Η θέση του όρου σε σύγχρονη γλώσσα

Στην προσπάθεια να προσδιορίσουν τη θέση του όρου στη σύγχρονη γλώσσα και να τον κατατάξουν στις φυσικές μονάδες μιας φυσικής κοινής γλώσσας ή σε τεχνητά δημιουργημένες μονάδες αυτής, οι γλωσσολόγοι ακολουθούν δύο εντελώς αντιφατικές θέσεις. Από τη μία πλευρά υποστηρίζουν ότι, οι όροι είναι τεχνητές μονάδες όσον αφορά την δημιουργία τους, και έχουν επαρκώς ανεξάρτητο χαρακτήρα. Συνεπώς, μπορούμε να παραδεχθούμε την άποψη της αναγκαιότητας της εξαγωγής των όρων εκτός των ορίων μιας κοινής φυσικής γλώσσας. Από την άλλη πλευρά, η διαδικασία του σχηματισμού των όρων με βάση την φυσική γλώσσα και η χρήση τους σε διάφορα γνωστικά πεδία, δεν μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε τον όρο ως μια καθ' αυτή τεχνητή μονάδα. Ίσως, πρέπει να βρεθεί μία τρίτη άποψη για την επίλυση αυτού του ζητήματος. Η V.P. Danilenko προτείνει ο όρος να θεωρηθεί φυσική μονάδα της επιστημονικής γλώσσας, καθώς και η επιστημονική γλώσσα αποτελεί «ένα ανεξάρτητο λειτουργικό υποσύστημα» μιας φυσικής εθνικής κοινής γλώσσας [6, 14]. Επίσης, κατά την άποψή της, «η ορολογία αναλύεται από εμάς μέσα στα πλαίσια του συστήματος, στο οποίο αυτή ανήκει με φυσικό τρόπο, δηλαδή μέσα από το λεξιλόγιο της γλώσσας της επιστήμης. Σε κανένα άλλο λεξιλογικό σύστημα η ορολογία, όσον αφορά την προορισμένη της λειτουργία, δεν ανήκει και δεν μπορεί να ανήκει. Η ορολογία έχει δικό της, ειδικό σκοπό, η πραγματοποίησή του οποίου είναι δυνατή μόνο στη γλώσσα της επιστήμης» [6, 14].

Αναμφίβολα, ο όρος διαφέρει πολύ από τις άλλες γλωσσικές μονάδες, αλλά ακόμη και αυτό το γεγονός δεν μας επιτρέπει να το εξάγουμε πέρα των ορίων της κοινής γλώσσας. Ως επιβεβαίωση αυτού του συλλογισμού ας θυμηθούμε τον Αντουάν Λαβουαζιέ και το έργο του «Οι βασικοί συλλογισμοί περί της Χημείας», στο οποίο επέμεινε για την ενότητα της επιστήμης και της ορολογίας, τονίζοντας ότι όλες οι φυσικές επιστήμες αποτελούν ένα σύνολο επιστημονικών γεγονότων, αντιλήψεων και όρων. Σύμφωνα, όμως, με τον Α.Α. Reformatorskij, η γλώσσα αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο της επιστήμης μέσω της ορολογίας [11, 115-116]. Όλα αυτά μας επιτρέπουν να ισχυριστούμε ότι οι όροι, εκφράζοντας τα φυσικά φαινόμενα και τις εξελίξεις στην επιστήμη και την τεχνολογία, και αποτελώντας τις φυσικές μονάδες της επιστημονικής γλώσσας, είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι και με τη κοινή γλώσσα.

3 Η δομή του περιεχομένου του όρου

Την έννοια της «δομής του περιεχομένου του όρου» μπορούμε να την αναλύσουμε ως σύνθεση των ακόλουθων: της σημασιολογίας, της αιτιολόγησης και της δήλωσης (δηλ. της σχέσης που συνδέει το σημεινόμενο με το σημαίνον) του όρου. Εξετάζοντας τη σημασιολογία, ή τη σημασία, του όρου πρέπει να αναφερθούμε στη δομή του περιεχομένου, η οποία περιλαμβάνει την έννοια του όρου και την έκφρασή της. Σύμφωνα με τον Β.Ν. Golovin, τη σημασία της λέξης αποτελούν η βάση της έννοιας και ο τρόπος του σχηματισμού της· επίσης η σημασία της λέξης αποτελεί μια μορφή, στα πλαίσια της οποίας γεννιέται και υπάρχει μια έννοια, και εκφράζει τη δυνατότητα της αναπαραγωγής πληροφοριών [3].

Η ορολογική σημασία είναι πάντα κυριολεκτική σημασία, που δεν αποδέχεται συμβατικότητα, ούτε μπορεί να είναι σύνθετη, ούτε να περιέχει καμία συναισθηματική ένδειξη. Διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα συμφωνίας, της εκ προθέσεως και της εν γνώσει [2, 101].

Με τα ζητήματα της αντιστοιχίας των όρων και των σημασιών τους στις δηλωμένες έννοιες ασχολείται η σημασιολογική ορολογία, η οποία υποστηρίζει την ανάγκη μελέτης των ως άνω ζητημάτων. Αυτό εξηγείται από το γεγονός, ότι η σημασία του όρου αποτελεί το σύνολο της λεξιλογικής και της εννοιολογικής σημασιών που δεν συμπίπτουν πάντοτε. Είναι πιθανές οι εξής περιπτώσεις: η πλήρης σύμπτωση, η έλλειψη της λεξιλογικής έννοιας (η οποία μπορεί να χαθεί ή ξεχαστεί, καθώς και όταν ο όρος αποτελεί ένα ξενόγλωσσο δάνειο), χρήση ενός όρου για την ονομασία ταυτόχρονα των διαφορετικών εννοιών, η έκφραση μιας έννοιας με πολλούς όρους, και επίσης μη σύμπτωση της ορολογικής και της λεξιλογικής σημασιών. Λαμβάνοντας υπόψη ένα από τα απαιτούμενα του όρου, την αδυναμία πολλαπλής

ερμηνείας του, πρέπει να αποφεύγονται οι όροι με την ανακριβή σημασία ή να εξακριβώνεται αυτή επιπροσθέτως κατά την επολογή τους [5, 92-95].

Εξετάζοντας το ζήτημα της αιτιολόγησης του όρου (δηλ. «χαρακτηριστικών, που αποτέλεσαν τη βάση του όρου») παρατηρείται ότι αυτή δίνει τη δυνατότητα στον όρο για ευκολότερη απομνημόνευση, τον καθιστά «εμφανέστερο» και καθορίζει την αλληλουχία του με τους άλλους όρους [12, 130]. Στην επιστήμη της ορολογίας ξεχωρίζονται επίσης «η αιτιολόγηση της μορφής του όρου» και «η αιτιολόγηση της σημασίας και της λειτουργίας του όρου», με την προϋπόθεση ότι η πρώτη αιτιολογεί την επιλογή της συγκεκριμένης μορφής του, και η δεύτερη «καθορίζεται από την άμεση σχέση της με τον οριζόμενο αντικείμενο και τη θέση του όρου στο ορολογικό σύστημα» [8, 39].

Κατά την περιγραφή του όρου ένα από τα σημαντικά ζητήματα καθίσταται, παράλληλα με τον ορισμό της έννοιας του όρου, και η αποκάλυψη των ιδιοτήτων και των λειτουργιών του. Έτσι, στην «Εισαγωγή στην ορολογία» ο S.V. Grinyon παρουσιάζει τις ακόλουθες πιο σημαντικές ιδιότητες του όρου. Πρώτον, «η αντιστοιχία του στο συγκεκριμένο ειδικό τομέα της επιστημονικής χρήσης» για να πραγματοποιηθεί «η ένταξή του στο συγκεκριμένο ειδικό τομέα της επιστημονικής γνώσης», στα πλαίσια της οποίας εκδηλώνεται πλήρως η έννοια, την οποία εκφράζει ο όρος. Δεύτερον, η «ακρίβεια του περιεχομένου του» (η σαφήνεια, η μη πολυσημία, η έλλειψη συναισθηματικών εκδηλώσεων) του όρου. Η ιδιότητα αυτή είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια του «επιστημονικού ορισμού - ονομασίας» και είναι επικρατέστερη στον διαχωρισμό «λέξης και όρου» και, κατά συνέπεια, αντανακλά «τα φαινόμενα των διαφόρων επιπέδων της διανοητικής δραστηριότητας – της επιστημονικής σκέψης και της καθημερινής χρήσης διαφόρων εννοιών». Και τέλος, ο S.V. Grinyon τονίζει τη σημασία και άλλων ιδιοτήτων του όρου, όπως «την σχετική ανεξαρτησία του από τα συμφραζόμενα» και «την υφολογική ουδετερότητα» [5, 33].

Αναφερόμενοι στον προορισμό του όρου, πρέπει να διευκρινίσουμε τις εξής λειτουργίες του: - τη «λειτουργία της οροδότησης», η οποία, σύμφωνα με τον S.V. Grinyon, επιτρέπει στους σύνθετους όρους «να διατηρούν την συντακτική ενότητα», δίχως να υπολογίζεται ο αριθμός των λεκτικών μονάδων στη σύνθεσή του [5, 32]. Ο V.M. Lejchik προτείνει η εξέταση αυτού του ζητήματος να στηρίζεται στις λειτουργίες της «λέξης», οι οποίες αποτελούν τη βάση για τη δημιουργία του όρου. Κατά συνέπεια, αυτός ξεχωρίζει την «ονομαστική λειτουργία», χάρις στην οποία είναι δυνατός «ο προσδιορισμός της ειδικής επιστημονικής γνώσης», αν και όλο και περισσότερο μιλάνε για την αναπαράσταση των αντικειμένων, και χρησιμοποιούν τον όρο «αντιπαραστατική λειτουργία» [8, 63-64],

- την λειτουργία της δήλωσης, που αφορά την οροδότηση ενός αντικειμένου [7, 27],
- την επικοινωνιακή λειτουργία, διότι συγκεκριμένα ο όρος μεταδίδει την «ειδική γνώση» [8, 67],
- την «ευρηματική» λειτουργία ή «την λειτουργία της ανακάλυψης της νέας γνώσης», που καθορίζεται με τη συμμετοχή στη διαδικασία «της επιστημονικής γνώσης και της ανακάλυψης της αλήθειας» [8, 70],
- την γνωστική λειτουργία. Η λειτουργία αυτή δεν εξισώνεται με τις προαναφερόμενες, την ονομαστική και της δήλωσης, διότι χαρακτηρίζει τον όρο «ως αποτέλεσμα μιας μακράς διαδικασίας κατανόησης της ουσίας των αντικειμένων και των φαινομένων της αντικειμενικής πραγματικότητας και της εσωτερικής ζωής του ανθρώπου, ως διαμόρφωση της ειδικής έννοιας, η οποία μπορεί να είναι αρχικά όχι απλώς ένα αντικείμενο νοητικό, αλλά ακόμη και εκδήλωση της συναισθηματικής γνώσης» [8, 71].

4 Τα απαιτούμενα του «όρου»

Τα απαιτούμενα του όρου είναι ένα σύνολο χαρακτηριστικών, που πρέπει να έχει ένας «ιδανικός» όρος [5, 34].

Ο S.V. Grinyon θεωρεί απαραίτητο να εξετάζεται ο όρος από τις ακόλουθες απόψεις:

- τη σημασιολογική, την οποία ενδιαφέρει το περιεχόμενο του όρου και η έννοιά του,
- τη συντακτική, η οποία ερμηνεύει την μορφή και την δομή του όρου,
- την πραγματοκρατική, που ασχολείται με τις ιδιαιτερότητες της χρήσης και της λειτουργίας του όρου [5, 34].

Αυτές οι κατευθύνσεις ορίζουν τους τύπους των απαιτούμενων του όρου, μεταξύ των οποίων διακρίνονται τα απαιτούμενα:

- 1) προς την εξωτερική εκδήλωση του όρου, δηλαδή τη μορφή του,
- 2) προς την σημασία του όρου, δηλαδή, στο περιεχόμενό του,
- 3) προς την ιδιομορφία της χρήσης του όρου [5, 34].

Ας αναλύσουμε κάθε ομάδα ξεχωριστά.

Τα απαιτούμενα προς το περιεχόμενο του όρου:

- Μη αντίφαση της σημασιολογίας του όρου (ένας όρος - μία έννοια). Το απαιτούμενο αυτό συνίσταται στο γεγονός ότι ο όρος πρέπει να έχει περιορισμένη και σαφώς καθορισμένη περιεκτικότητα στα πλαίσια του συγκεκριμένου ορολογικού συστήματος σε μια συγκεκριμένη περίοδο της ανάπτυξης αυτού του τομέα της γνώσης. Οι κοινές λέξεις διευκρινίζουν την έννοια τους, αποκτούν διαφορετικές νοηματικές αποχρώσεις στα φρασεολογικά συμφραζόμενα, και σε συνδυασμό με άλλες λέξεις. Η αλλαγή της σημασίας του όρου αναλόγως των συμφραζομένων είναι απολύτως απαραίδεκτη.

- Η μονοσημία του όρου. Ο όρος δεν πρέπει να έχει πολλές ερμηνείες. Ιδιαίτερα προκαλούν δυσκολίες οι περιπτώσεις της λεγόμενης «κατηγορικής» πολυσημίας, όταν στα πλαίσια ενός ορολογικού συστήματος ένας όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει και την πράξη (ή την λειτουργία) και το αποτέλεσμα της: *η κάλυψη «υλικό ή ουσία που καλύπτει» και η κάλυψη «ενέργεια για την προστασία κάποιου», του αντικείμενου και της περιγραφής του: η γραμματική «η δομή της γλώσσας» και η γραμματική «η επιστήμη που περιγράφει αυτή τη δομή».* Το ορολογικό σύστημα, προσδιορίζοντας τη σημασία κάθε όρου αυτής, έχει ανάγκη στο καθορισμό της μη πολλαπλής ερμηνείας του όρου.

- Η ακρίβεια του όρου. Η ακρίβεια ερμηνεύεται γενικώς ως σαφήνεια και περιορισμός της σημασίας. Αυτή η σαφήνεια οφείλεται στο γεγονός ότι η ειδικευμένη έννοια έχει ακριβή όρια, τα οποία συνήθως καθορίζονται από τον ορισμό του όρου. Από την άποψη της απόδοσης του περιεχομένου κάποιας έννοιας η ακρίβεια του όρου σημαίνει ότι ο ορισμός του περιέχει αναγκαία και επαρκή στοιχεία της δηλωμένης έννοιας. Ο όρος πρέπει επίσης (άμεσα ή έμμεσα) να περιλαμβάνει και τα χαρακτηριστικά, τα οποία επιτρέπουν τον διαχωρισμό μιας έννοιας από μια άλλη. Οι όροι έχουν διαφορετικό βαθμό ακρίβειας. Οι πιο ακριβείς είναι οι επαρκώς αιτιολογημένοι όροι, το περιεχόμενο και η μορφή των οποίων εκφράζουν τα διακριτικά σημεία της έννοιας, π.χ.: *η αμφίδρομη ραδιοφωνική μετάδοση, ο ανιχνευτής ημιαγωγίων της ιονίζουσας ακτινοβολίας* κ.α. Η σημασία πολλών σύνθετων όρων, που δεν έχουν διαφανή αιτιολόγηση, δεν προκύπτει άμεσα από τη σημασία των μερών του όρου. Σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν οι λεγόμενοι ψευδο-αιτιολογημένοι όροι, καθώς και οι όροι, που στη σύνθεσή τους περιέχουν επώνυμα. Το θετικό των τελευταίων ότι δεν προκαλούν κανενός είδους συνειρμούς. Αλλά υπάρχει και αρνητικό: στις περισσότερες περιπτώσεις οι όροι αυτοί δεν προκαλούν τις νοητές αναπαραστάσεις και δεν εκφράζουν την αλληλουχία συγκεκριμένης έννοιας με άλλες (νόσος Χόντγκιν, σύνδεσμος Λίσφραγκ, εξισώσεις του Μάξουελ κ.α.). Γι' αυτό τον λόγο απομνημονεύονται δύσκολα.

- Η απουσία συνωνύμων. Ο όρος δεν πρέπει να έχει συνώνυμα. Τα συνώνυμα στην ορολογία έχουν άλλη φύση και εκτελούν άλλες λειτουργίες από ότι στη κοινή γλώσσα. Η συνωνυμία στην ορολογία κατανοείται συνήθως ως φαινόμενο διπλοτύπου (*Οφθαλμίατρος - οφθαλμολόγος, οδοντογονία - οδοντοφυΐα, αισθησιαρχία - αισθησιοκρατία, βορτικισμός - στροβιλισμός - δινισμός, άνω τελεία - άνω στιγμή*). Αυτοί οι όροι εμφανίζουν ταυτότητα στο είδος της σημασίας, καθώς και την ισοδύναμη κατανομή, δηλ. εμφανίζονται στα ίδια ακριβώς περιβάλλοντα. Μεταξύ των διπλοτύπων δεν υπάρχουν σχέσεις, τις οποίες εμφανίζουν συνώνυμα λεξημάτων σε επίπεδο περιγραφικής, εκφραστικής και κοινωνικής σημασίας. Η ύπαρξη διπλότυπων αποτελεί ανεπιθύμητο φαινόμενο και πρέπει να εξαλείφεται [5, 34].

Τα απαιτούμενα προς τη μορφή του όρου:

- Η συμφωνία με τους κανόνες της γλώσσας προϋποθέτει την απομάκρυνση των επαγγελματικών αργκό, την εξάλειψη των αποκλίσεων από τα φωνητικά πρότυπα και τους γραμματικούς κανόνες, την αντικατάσταση των μη κοινόλεκτων μορφών ή την προσαρμογή τους στα κοινά γλωσσικά πρότυπα.

- Η συντομία του όρου. Ο όρος πρέπει να είναι σύντομος. Στη σύγχρονη εποχή είναι διαδεδομένο πολύ το φαινόμενο του σχηματισμού των «μακροσκελών» όρων, με τους οποίους επιδιώκεται η απόδοση όσο δυνατόν περισσότερων χαρακτηριστικών των αποδιδόμενων εννοιών. Παρατηρείται η τάση προς υπερφόρτωση της δομής των πολύλεκτων όρων, εμφανίζονται πολυσκελείς και δύσχρηστες κατασκευές, οι οποίες θυμίζουν τους όρους - περιγραφές. Η ανάγκη των πολύπλοκων δομών εξηγείται με το γεγονός ότι μέσω της εκτενούς φράσης μεταδίδεται ο μεγαλύτερος αριθμός των χαρακτηριστικών της ειδικευμένης έννοιας, και, συνεπώς, η αιτιολόγηση του όρου γίνεται πιο διαφανής. Επιπλέον, στους πολυσκελείς όρους παρατηρείται ο συνδυασμός των λεπτομερειών της έννοιας με τις ορολογικές λεπτομέρειες, που κάνει τον όρο κατανοητό και εκτός των συμφραζομένων, δηλαδή, ο όρος αποκτά μόνο μία ερμηνεία. Αλλά από την άλλη πλευρά, αυτή η απόκλιση της πολλαπλής ερμηνείας υπερφορτώνει το κείμενο: *ο εξοπλισμός της καμπίνας του μεταγωγικού αεροσκάφους με αλεξίπτωτα ρίψης εφοδίων, τεθωρακισμένα οχήματα βαρέως τύπου εξουδετερώσεως ναρκών κ.λπ.* Πρακτικά όμως αντιμετωπίζουμε την ανάγκη να βρούμε μια συνοπτική απόδοση του μακροσκελούς όρου, που απαντά στο γλωσσικό νόμο της οικονομίας των λεξικών μονάδων κατά την έκφραση του νοήματος.

- Η παραγωγική ικανότητα του όρου. Για την δημιουργία νέων όρων πρέπει να χρησιμοποιούνται οι υπάρχοντες στην γλώσσα τρόποι, και η παραγωγή και η σύνθεση. Για παράδειγμα, οι όροι *η κοσμολογία* και *η βιοκυβερνητική* σχηματίζονται με την σύνθεση, ενώ *πιλοτήριο* και *χειριστήριο* με την παραγωγή.

- Η σημασιολογική διαφάνεια του όρου συνίσταται στη απεικόνιση στη δομή του όρου της σχέσης του με την αποδιδόμενη έννοια, καθώς και με άλλες έννοιες. Για παράδειγμα, τα είδη της ηλεκτρονικής λυχνίας - *διοδική, τριοδική, πεντοδική*. Εδώ το πιο σημαντικό είναι το κοινό χαρακτηριστικό, (δηλ. ο αριθμός των ηλεκτροδίων στη λυχνία: δύο, τρία, πέντε κ.λπ.) της ίδιας διαβάθμισης και η σύνδεση με τον όρο, που εκφράζει αυτή την διαβάθμιση [5, 36-38].

Τα απαιτούμενα προς τη χρήση του όρου:

- Η ένταξη του όρου στο ορολογικό σύστημα εξαρτάται από την αποδοχή του από τους ειδικούς κάθε συγκεκριμένου κλάδου. Αυτό είναι σημαντικό, διότι παρατηρείται το φαινόμενο ότι ένας όρος, που δεν αιτιολογείται επαρκώς, ή αιτιολογείται λανθασμένα,

παραμένει στη χρήση και δύσκολο μπορεί να αντικατασταθεί, εφόσον χρησιμοποιείται από τους ειδικούς. Ως αποτέλεσμα, η αντικατάσταση του λανθασμένου όρου με τον καινούργιο ή και τον ορθό γίνεται διαδικασία μακρόχρονη, και ξεκινάει από τα καθαρώς επιστημονικά κείμενα.

- Η διεθνοποίηση του όρου (ή και της ορολογίας). Οι ανάγκες της διεθνούς επιστημονικής επικοινωνίας στα πλαίσια της αυξανόμενης τάσης προς την πραγματοποίηση των διεθνών επιστημονικών ερευνών, την αύξηση των ανταλλαγών επιστημονικών και τεχνικών πληροφοριών απαιτούν την αντιστοίχιση σε κάθε γλώσσα του συνόλου: αντικειμένου - έννοιας - ορισμού - θέσης στο σύστημα εννοιών - όρου. Και η ελληνική γλώσσα πρέπει να μετέχει ισότιμα στην ανάπτυξη διεθνούς ορολογίας χάρις στις δυνατότητές της.

- Ο σύγχρονος χαρακτήρας του όρου συνίσταται στην αντικατάσταση των πεπαλαιωμένων όρων με καινούργιους (ορπικάρια - κνίδωση).

- Η ευφωνία του όρου επιβάλλει την προσπάθεια εξεύρεσης διαφορετικής διατυπώσεως - αποδόσεως μίας έννοιας για την επαγγελματική επικοινωνία [5, 40]. Ο όρος δεν πρέπει να προκαλεί αρνητικούς συνειρμούς εκτός της στενής εξειδικευμένης χρήσης (*κρούστα* - *εφελκίδα*, *μείρισμα* - *φθειρίωση*). Επίσης, η ιδιομορφία ορισμένων επιστημών επιβάλλει πρόσθετες απαιτήσεις προς τους όρους. Για παράδειγμα, η επιθυμία να μην προκαλέσει την συναισθηματική αναστάτωση στους ασθενείς οδηγεί στην ηθελημένη χρήση της πολύ εξειδικευμένης ιατρικής ορολογίας και την αντικατάσταση των όρων, π.χ. *το νεόπλασμα* αντί *ο καρκίνος* [5, 40].

5 Συμπεράσματα

1. Δεν υπάρχει αναγνωρισμένος ενιαίος ορισμός του «όρου». Οι διαφορετικές προσεγγίσεις στον ορισμό της έννοιας αυτής εξηγούνται, πρώτον, με της διαφορές μεταξύ των επιστημών, που μελετούν τον όρο, και, δεύτερον, με την πολυδιάστατη φύση της έννοιάς του και, τέλος, με την προσωπική ματιά του κάθε μελετητή του ζητήματος της ορολογίας.

2. Οι όροι, αντανακλώντας τα φυσικά φαινόμενα και τις αλλαγές στην επιστήμη και την τεχνολογία, ως φυσικές μονάδες της επιστημονικής γλώσσας, είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με τη κοινή ή λογοτεχνική γλώσσα.

3. Η δομή του περιεχομένου του όρου περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία: την σημασιολογία, την αιτιολόγηση και τη δήλωση. Η περιγραφή του όρου υποθέτει την ανάδειξη των χαρακτηριστικών και των λειτουργιών του. Τα χαρακτηριστικά του όρου είναι τα εξής: η αναφορά του στον συγκεκριμένο θεματικό πεδίο, η ακρίβεια, η σχετική ανεξαρτησία από τα

συμφραζόμενα. Μεταξύ των λειτουργιών του όρου ξεχωρίζουν: τη λειτουργία της οροδότησης εννοιών, τη λειτουργία της δήλωσης, επικοινωνιακή, ευρηματική και γνωστική λειτουργία.

4. Υπάρχουν και απαιτούμενα, στα οποία πρέπει να ανταποκρίνεται ο «ιδανικός» όρος: δηλ. προς τη μορφή του, προς το περιεχόμενό του και προς την ιδιομορφία της χρήσης του .

5 Βιβλιογραφία

- [1] Azimov P.A., Desheriev Yu.D., Nikol'skij L.B., Stepanov G.V., Shvejcer A.D. Sovremennoe obshhestvennoe razvitie, nauchno-texnicheskaya revolyuciya i yazyk // Voprosy yazykoznaniya. – 1975. - № 2. - S. 3 -11.
- [2] Gerd A.S. Terminologicheskoe znachenie i tipy terminologicheskix znachenij // Problematika opredelenij terminov v slovaryax raznyx tipov: Sbornik / S.G. Barxudarov, V.P. Petushkov, F.P. Sorokoletov; AN SSSR. – L.: Nauka, 1976. – S. 101.
- [3] Golovin B.N. Vvedenie v yazykoznanie: Uchebnoe posobie dlya studentov filol. special'nostej un-tov i pedagogich. in-tov. – 3-e izd., ispr. – M.: Vysshaya shkola, 1977. – 311 s.
- [4] Golovin B.N. O nekotoryx zadachax i tematike issledovaniya nauchnoj i nauchno-texnicheskoj terminologii // Uchyony'e zapiski. – Vy'p. 114. Ser. Lingvistika. – Gor'kij: Izd-vo Gor'kovskogo un-ta, 1970. – S. 17-26.
- [5] Grinyov S.V. Vvedenie v terminovedenie. – M.: Moskovskij licej, 1993. – 309 s.
- [6] Danilenko V.P. Russkaya terminologiya: Opyt lingvisticheskogo opisaniya. – M.: Nauka, 1977. – 246 s.
- [7] Koneczkaya V.P. O sistemnosti leksiki // Voprosy yazykoznaniya. – 1984. - № 1. – S. 26 - 35.
- [8] Lejchik V.M. Terminovedenie: predmet, metody, struktura. – 3-e izd. – M.: Izdatel'stvo LKI, 2007. – 256 s.
- [9] Nelyubin L.L. Tolkovyj perevodcheskij slovar. – 3-e izd. pererab. M.: Flinta: Nauka, 2003. – S. 224.
- [10] Nikitina S.E. Semanticheskij analiz yazyka nauki: Na materiale lingvistiki. - M.: Nauka, 1987. – 143 s.
- [11] Reformatorskij A.A. Vvedenie v yazykovedenie: Uchebnik dlya studentov filol. special'nostej vysshix pedagogich. uchebnyx zavedenij. – 5-e izd., ispr. – M.: Aspekt Press, 2008. – S. 115.
- [12] Superanskaya A.V., Podol'skaya N.V., Vasil'eva N.V. Obshhaya terminologiya: Voprosy teorii. – M.: Nauka, 1989. – 246 s.

Αλίπα Ρουσλάνα

καθηγήτρια της έδρας ελληνικής γλώσσας και μετάφρασης
του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μαριούπολης (Μαριούπολη, Ουκρανία)
87556 Ουκρανία, Μαριούπολη, Λεωφ. Λένιν, 113/ 52